

แก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้นในสังคมอย่างกว้างขวาง กระทั่งกลายเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญที่คณะราษฎรใช้เป็นข้ออ้างการปฏิวัติโค่นล้มอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475⁴⁰

หลังปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง แกนนำคณะราษฎรมิเพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์ความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าอย่างรุนแรง⁴¹ หากยังได้วิจารณ์ย้อนไปถึงนโยบายการนำเข้าของฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้ในจดหมายที่หลวงวิจิตรวาทการ (อธิบดีกรมศิลปากรขณะนั้น) เขียนรายงานถึงนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่อง “การก่อสร้างอนุสาวรีย์เอกราช” ที่วิจารณ์พาดพิงถึงการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมที่ใช้งบประมาณในการก่อสร้างไปถึงห้าล้านบาท⁴² ว่าเป็นตัวอย่างของการใช้งบประมาณอย่างฟุ่มเฟือยและเปล่าประโยชน์ : “พระพุทธเจ้าหลวงลงทุนห้าล้านสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ไม่ได้ผลอะไรในทางเกียรติของชาติเลย”⁴³

เราควรเข้าใจคำวิจารณ์ชนิดสาดเสียเทเสียนี้ด้วยใจเป็นธรรมว่า เป็นการวิจารณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2480 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลคณะราษฎรกำลังดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยม และมีการรณรงค์ให้ใช้ “สินค้านำไทย” มากกว่า “ของนอกของต่างประเทศ” อย่างจริงจัง ดังที่ นายกรัฐมนตรี ป. พิบูลสงคราม อ่านสุนทรพจน์เนื่องในวันชาติ ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ว่า

“เราต้องเริ่มแข่งขันกับชาวต่างชาติที่ทำการค้าอยู่ในบ้านของเราเวลานี้ เราต้องสู้เขาให้ได้ ช่วยกันให้ทุกชุมชนชนของไทย มีคนไทยค้าขาย และคนไทยเป็นคนซื้อ ไม่ใช่ต่างชาติขาย ไทยซื้ออย่างเดียว เหมือนดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ [...] สิ่งใดที่ไทยขาย ไทยทำ เราเป็นคนไทย ต้องซื้อของไทยก่อนอื่น ต้องนิยมของไทย ต้องคิดว่าของไทยดีกว่าของต่างประเทศเสมอ”⁴⁴

สามปีถัดมา (อันครบคลุมช่วงปีที่การก่อสร้างถนนราชดำเนินกลางกำลังจะแล้วเสร็จ) การรณรงค์ให้ใช้สินค้านำไทยก็ยังเป็นนโยบายที่รัฐบาลฯ เน้นย้ำต่อประชาชนอยู่เสมอ ดังที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกคำสั่งแต่งตั้งกรรมการส่งเสริมความนิยมไทย เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2485 ความว่า

“ด้วยปรากฏว่าสิ่งของเครื่องใช้ในการประดับและตกแต่งสถานที่ราชการ และบ้านเรือนประชาชนทั่วๆ ไป ไปใช้ของต่างประเทศกันมาก ความจริงสิ่งของที่จะใช้ประดับและ

ภาพที่ 18 ภาพโฆษณาการใช้สินค้าไทยของบริษัทไทยอุตสาหกรรม; แม้ว พรบ. เรื่อง การแต่งกายหญิง จะระบุว่าต้องแต่งกายตามอย่างสากล เครื่องแต่งกายนั้นก็ต้องเป็นของที่ผลิตขึ้นภายในประเทศได้เท่านั้น “สิ่งใดที่ไม่สามารถประกอบขึ้นภายในประเทศ จะต้องสั่งซื้อจากนอกประเทศ และเป็นของแพงหรือหายาก เช่นถุงมือ แม้จะระบุไว้ในระเบียบนี้ก็อาจดัดใช้ได้”; หลักการภายใต้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม ถูกใช้กับ “การเลือกใช้วัสดุ” ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม ไม่น้อยไปกว่า “เครื่องแต่งกาย”

ที่มา : หจข. ; ข้อความที่คัดมา มาจากประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี “เรื่อง ระเบียบการแต่งกายหญิง”, ข้อ 2. วันที่ 17 พ.ค. 2486, ดู เสถียร วิชัยลักษณ์, พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485, พระนคร: นิติวะช, 2505, 38.

ตกแต่งสถานที่นี้ ของไทยเราที่มีศิลปงามๆ มีอยู่ถมไป ความวิจิตรงดงามและการฝีมือที่ปราณีดีไม่แพ้ของต่างประเทศเลย ไม่น่าที่เรจะต้องไปซื้อหามาจากต่างประเทศ”⁴⁵

นอกจากการรณรงค์ให้มีการใช้สินค้าไทยอย่างจริงจังแล้ว รัฐบาล ยังได้พยายามลดบทบาททางเศรษฐกิจของนักลงทุนต่างชาติและเพิ่มงานให้กับคนไทยทำควบคู่กันไปด้วย รัฐบาลได้ประกาศใช้รฐนิยม “ข้อกำหนดเรื่องงานสำหรับคนไทย” ที่สงวนอาชีพไว้ถึง 27 ประเภท เฉพาะสำหรับคนไทยเท่านั้น เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ชาวต่างชาติเข้ามามีอิทธิพลในทางเศรษฐกิจเหนือกว่าคนไทย⁴⁶ ผลจากการบังคับใช้รฐนิยมฉบับนี้ ก่อให้เกิดการควบคุมในกิจการการค้าขายลงทุนของชาวต่างชาติขึ้นอย่างเข้มงวด กฎข้อบังคับต่างๆ หยอยออกจากสภาผู้แทนราษฎรเพื่อดำเนินการลดบทบาทและกีดกันการลงทุนของชาวต่างประเทศในหลายๆ กิจการ ยกตัวอย่างเช่น ข้อกำหนดเรื่องการถือหุ้นที่บังคับให้ทุกๆ การลงทุนต้องมีการถือหุ้นโดยรัฐบาลเกินกว่า 51 เปอร์เซ็นต์, ถือโดยคนไทยอีก 25 เปอร์เซ็นต์ และจะถือหุ้นโดยชาวต่างชาติได้ไม่เกินกว่า 24 เปอร์เซ็นต์ ภายใต้มาตรการการกีดกันการลงทุนของชาวต่างประเทศ ในช่วงนี้ อุตสาหกรรมหลายๆ ประเภทที่เคยดำเนินการโดยชาวต่างชาติ จึงได้เริ่มถูกยึดหยอยคืนมาดำเนินงานโดยรัฐบาล⁴⁷

นี่นับเป็นสถานการณ์ที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอย่างพลวันพันตู เป็นสถานการณ์ที่ประเทศกำลังดำเนินไปอย่างลึกลับยิ่ง...ขณะที่ประเทศไทยจำเป็นต้องลุกขึ้นแข่งขันกันไปให้ทันกับความเจริญของอำนาจตะวันตก เพราะประเทศเหล่านั้นเป็นแหล่งความรู้ ศิลปวิทยาการ ที่ก้าวหน้า รวมทั้งเป็นแหล่งเงินทุน ทั้งหมดนี้จำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศให้เป็นที่ยอมรับในสังคมโลก แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถวางใจบรรดาบริษัทต่างชาติที่เข้ามาทำกิจการในประเทศไทยได้เลยทีเดียว

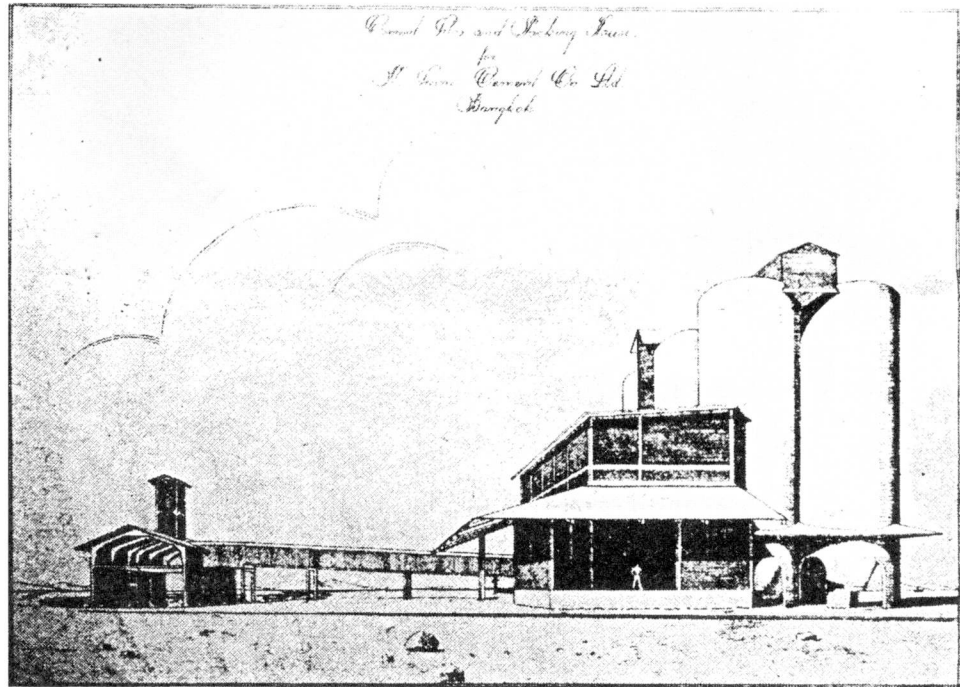
การผูกขาดในกิจการการค้าและอุตสาหกรรมของชาวต่างชาติ เป็นปัญหาต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอธิปไตยของประเทศที่เรื้อรังมาตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง และรัฐบาลคณะราษฎรเห็นว่าการจะป้องกันปัญหานี้ให้ได้ผลชะงัด จะต้องดำเนินนโยบายลดบทบาททางเศรษฐกิจของนักลงทุนชาวต่างชาติอย่างจริงจัง

ทั้งหมดนี้เป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่สำคัญต่อการก่อสร้างถนนราชดำเนินกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดสินใจเลือกใช้ซีเมนต์เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง เพราะในบรรดากิจการทั้งหลาย ทั้งที่รัฐบาลดำเนินการเองอยู่แล้ว และที่ยึดคืนจากนักลงทุนต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมน้ำมัน ยาสูบ ยางพารา น้ำตาล กระดาษ เลื่อยผ้า อาหาร และข้าว กิจการที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจสูงสุด คือ อุตสาหกรรมปูนซีเมนต์ ภายใต้การดำเนินงานของบริษัท “สยามซีเมนต์คัมพานี”

ความเจริญเฟื่องฟูของบริษัทสยามซีเมนต์ฯ นี้ ต่อมาได้ทำให้ผลิตภัณฑ์ของบริษัทมีคุณค่าทางสัญลักษณ์บางประการที่สอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยม

นับตั้งแต่ก่อตั้งบริษัทสยามซีเมนต์ฯ ด้วยทุนจดทะเบียนส่วนใหญ่กว่า 75 เปอร์เซ็นต์เป็นของชาวไทย ในกลางปี พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา กิจการของบริษัทสยามซีเมนต์ก็รุ่งเรืองขึ้นทันตาเห็น กล่าวสรุปให้เห็นเป็นตัวเลขชัดๆ ดังนี้ คือ “ในปี พ.ศ. 2458 บริษัทเริ่มผลิตและขายซีเมนต์ได้ประมาณ 5,000 ตัน จากนั้นก็เพิ่มขึ้นถึง 5 เท่าคือ 25,000 ตันในปี พ.ศ. 2463, ปี พ.ศ. 2473 ได้ผลผลิตสูงถึง 70,000 ตัน”⁴⁸ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว บริษัทสยามซีเมนต์ฯ ยังสามารถทำยอดผลิตสูงพุ่งขึ้นไปอีกเกือบ 2 เท่าตัว คือ 135,000 ตัน ในปี พ.ศ. 2483

แต่ความสำเร็จของบริษัทสยามซีเมนต์ก็มีได้มีแค่เรื่องยอดขายยอดประกอบการแต่เพียงอย่างเดียว ความสำเร็จของบริษัทยังนับเป็นความสามารถในการแข่งขันกับบริษัทต่างชาติได้ด้วย การขุดค้นเจอแหล่งวัตถุดิบภายในประเทศไม่ว่าจะเป็นแหล่งหินปูนขนาดใหญ่ที่ลพบุรี หรือแหล่งดินเหนียวที่บางซื่อ ทำให้บริษัทสามารถเริ่มต้นผลิตซีเมนต์ขึ้นใช้ในประเทศได้เอง ซึ่งทำให้สามารถลดการนำเข้าซีเมนต์จากต่างชาติที่มีราคาแพงได้อย่างรวดเร็ว และสุดท้าย

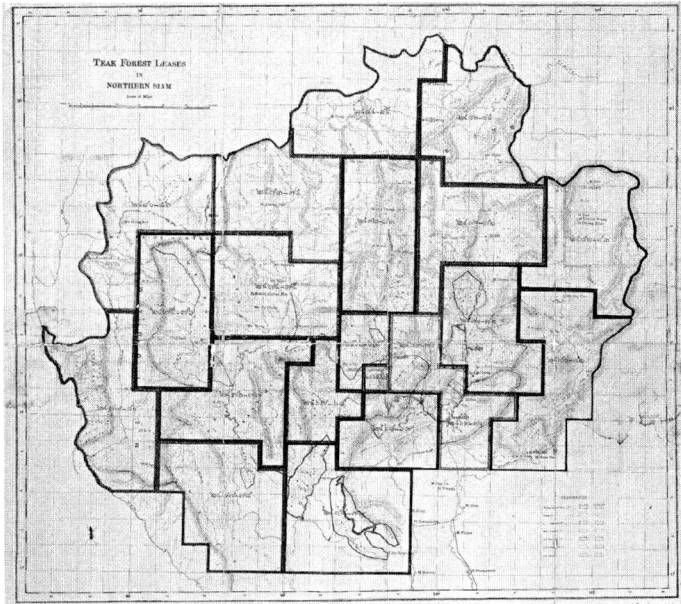
ภาพที่ 19 ความสำเร็จในกิจการอุตสาหกรรมซีเมนต์ทำให้ต้องมีการขยายต่อเติมโรงงานที่บางซื่อขึ้นอย่างรวดเร็ว;
ภาพลายเส้นส่วนขยายต่อเติมโรงงานที่บางซื่อของ Siam Cement Company ในยุคก่อสร้างตัว
ที่มา : The Bangkok Times Weekly Mail

ก็สามารถแทนขึ้นด้วยการผลิตภายในประเทศทั้งหมด” ความสำเร็จของบริษัทสยามซีเมนต์ใน
แง่หนึ่ง จึงเป็นไปอย่างที่ว่า เอียน บาวน์ สรุปไว้ว่า “มีความหมายและนัยยะสำคัญในการแข่งขัน
กับชาวต่างชาติ”⁵⁰

แต่ในขณะที่บริษัทสยามซีเมนต์ประสบความสำเร็จในการต้านทานการลงทุนจากต่างชาติ
อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัสดุก่อสร้างประเภทอื่น กลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม ยก
ตัวอย่างเช่น ในอุตสาหกรรมไม้สัก กล่าวได้ว่ารัฐบาลคณะราษฎรล้มเหลวในการต้านทานอิทธิพล
ของชาวต่างชาติเลยทีเดียว แม้ว่าจะได้พยายามดำเนินนโยบายกีดกันเพียงใดแล้วก็ตาม

ความจริงข้อนี้เห็นชัดจากตัวเลขการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในทรัพยากรป่าไม้ กรมป่าไม้
ในปี พ.ศ. 2473 ของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีส่วนร่วมในการเก็บเกี่ยว
ทรัพยากรป่าไม้ในอัตราส่วนที่น้อยอย่างน่าใจหาย คือ เพียงแค่ 1 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ในขณะที่
ที่ 85 เปอร์เซ็นต์ถูกตัดกตวกรบโกยโดยบริษัทชาวยุโรปที่ได้เข้ามาตั้งรกรากทำสัมปทานใน
กิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของประเทศตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

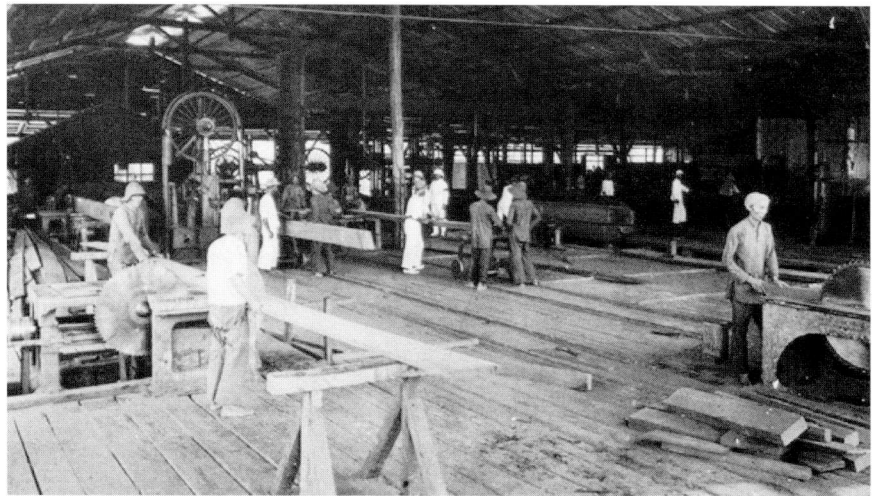
ภาพที่ 20 แผนที่จัดสรรการถือครองกรรมสิทธิ์แห่งปี 2469 ของบริษัทชาวยุโรปในอุตสาหกรรมป่าไม้ในตอนเหนือของสยาม ที่ดูจะสะท้อนให้เห็นความไม่ยุติธรรมต่ออำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจของราชสำนักสยามได้ดีทีเดียว

ที่มา : Mark Graham, *Thai Wood, Bangkok, Finance One Public Co., 1996, 18.*

แม้ว่าต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลคณะราษฎรได้พยายามเข้ามาแทรกแซงการดำเนินงานในกิจการป่าไม้ด้วยตนเอง แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ อิทธิพลของบริษัทชาวต่างชาติในอุตสาหกรรมป่าไม้ที่เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 อย่งไร ก็ยังคงเป็นไปอย่างนั้น⁵¹ แม้จะมีบางช่วงที่รัฐบาลคณะราษฎรสามารถเข้าควบคุมกิจการป่าไม้ไว้ได้ แต่ก็เป็นเพียงการเข้าไปควบคุมเพียงชั่วคราวในภาวะสงคราม (เพราะคนของบริษัทอังกฤษและชาติอื่นๆ ต่างพากันอพยพหนีออกนอกประเทศกันหมด) แต่ภายหลังเหตุการณ์สงครามแล้ว กิจการก็ถูกโอนกรรมสิทธิ์คืนแก่เจ้าของเดิม ชั่วรัฐบาล ยังต้องรับผิดชอบค่าเสียหายให้แก่บริษัทต่างชาติอีกด้วย ต้องรองจนกระทั่งสัญญาสัมปทานที่ให้ไว้กับชาวต่างชาติหมดลงในปี พ.ศ. 2497 กว่ารัฐบาลไทยจะสามารถยึดกิจการป่าไม้มาถือโดยคนไทยได้ทั้งหมด⁵²

ในภาวะการณ์เช่นนี้ “ไม้” ที่แม้จะเป็นวัสดุในประเทศ ไม่สามารถนับเป็นวัสดุที่มีความหมายมากไปกว่า “ปูนซีเมนต์” ในสายตาของรัฐบาลคณะราษฎรได้เลย อิทธิพลและการถือหุ้นของชาวต่างชาติในอุตสาหกรรมไม้สัก ย่อมมีผลทำให้ไม้มีเสน่ห์ดึงดูดน้อยกว่าซีเมนต์

ภายใต้สถานการณ์ที่รัฐบาลดำเนินนโยบายแบบชาตินิยม และปรากฏการณ์ความสำเร็จของบริษัทสยามซีเมนต์ฯ ที่เป็นเพียงบริษัทผู้ผลิตวัสดุก่อสร้างของคนไทยเพียงแห่งเดียว ที่มีความสามารถในการดำเนินธุรกิจแข่งขันกับบริษัทต่างชาติได้อย่างทัดเทียม “ซีเมนต์” จึงนับเป็นวัสดุที่มีเสน่ห์เย้ายวนอย่างยิ่ง ความนิยมที่มีต่อปูนซีเมนต์จะมีอย่างมากมายเห็นวัสดุการก่อสร้างชนิดอื่นๆ เพียงไร ส่วนหนึ่งปรากฏอยู่ในบทความ “คอนกรีต-คุณอนันต์ โทษมหันต์”

ภาพที่ 21 แม้ “ไม้” จะยังเป็นวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างยุคสงครามฯ ก็ตาม แต่ก็เป็นการใช้ด้วยความจำเป็น มิใช่ด้วยเหตุผลแห่งความภาคภูมิใจแบบ “ไทยใช้ ไทยทำ ไทยเจริญ” อย่างที่เกิดขึ้นกับ “ปูนซีเมนต์” อิทธิพลของบริษัทต่างชาติที่ยังคงครองความเป็นเจ้ายุทธจักรในกิจการป่าไม้ ที่มีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัย ร. 5 ทำให้ “ไม้” มีเสน่ห์น้อยกว่า “ซีเมนต์”

(บน) การลำเลียงท่อนซุงที่ตัดจากป่าในภาคเหนือไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาลงไปยังกรุงเทพ;

(ล่าง) โรงงานแปรรูปไม้ที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติแห่งหนึ่ง; อุตสาหกรรมป่าไม้ที่ชาวยุโรปเข้ามาบุกเบิกดำเนินการในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นกิจการที่สยามแทบจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในผลประโยชน์เลย การตัดไม้ ลำเลียง แปรรูป และจัดจำหน่าย ทั้งหมดนี้ดำเนินการภายใต้การลงทุนของบริษัทต่างชาติที่เข้ามาตัดถลุงผลประโยชน์จากทรัพยากรภายในประเทศได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ รัฐบาลไทยต้องรอนจกระทั้งสัมปทานป่าไม้ที่ชาวต่างชาติถืออยู่หมดสัญญาลง ในปี พ.ศ. 2493 จึงงดการต่อสัญญาและยึดกิจการคืนมาถือโดยคนไทยได้ทั้งหมด

ที่มา : ภาพบนจาก Steve Van Beek, *The Chao Phya : river in transition*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1995, 59; ภาพล่าง Mark Graham, *Thai Wood*, Bangkok, Finance One Public Co., 1996, 19.

โดย ส.สุภัท ในปี พ.ศ. 2477 “... คอนกรีต เป็นของที่เข้าอยู่ประจำคูบ้านคูเมือง ... ไม่มีของสำหรับก่อสร้างอย่างใด ที่ได้มาตีตลาดแตกอย่างรวดเร็วและเด็ดขาดเท่ากับคอนกรีต ไม่มีของสำหรับใช้ก่อสร้างใดที่ได้รับความนิยมเหนือให้ใช้กันอย่างแพร่หลายดังคอนกรีต ...”⁵³

ยิ่งไปกว่านั้น ซีเมนต์ ยังเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิจารณาแยกออกจากการรับมือต่อวิกฤตเศรษฐกิจของรัฐบาลในช่วงสงครามฯ ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2482 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายอรุณ ทองปัสโชติ ได้ยื่นกระทู้ถามถึงความพร้อมที่รัฐบาลจะผลักดันโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่อย่างการปรับปรุงถนนราชดำเนิน ที่ต้องใช้งบประมาณอย่างมากมหาศาล ในภาวะที่สงครามกำลังคืบคลานเข้ามา

หลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและกำกับควบคุมดูแลสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในขณะนั้น ได้กล่าวชี้แจงถึงเหตุผลในการก่อสร้างอาคารมณีนราชดำเนิน ซึ่งหนึ่งในเหตุผลนั้นคือ ความต้องการป้องกันกำลังการผลิตซีเมนต์ให้กับบริษัทสยามซีเมนต์เพื่อให้สามารถคงไว้ซึ่งกิจการต่อไปได้ เพราะ

“ถ้าหากว่าเราจะมาหยุดชะงักอยู่แล้ว อุตสาหกรรมเช่นเกี่ยวกับซีเมนต์ของเราที่จะชะงักและอุตสาหกรรมทำอิฐก็จะต้องชะงักอีก หรือคนงานซึ่งมีอาชีพในทางนี้ก็ต้องชะงักไป [...] นี่ได้ตั้งใจไว้จะได้ประโยชน์หลายๆ อย่าง ทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ก็ได้ประโยชน์ รัฐบาลก็ได้ประโยชน์ คือได้ภาษีเพิ่มขึ้น ก็คือ ใช้ปูนซีเมนต์มากขึ้นอีก และภาษีซีเมนต์คำนวณรายได้ก็เข้าใจว่าคงจะได้อีก พวกคนงานก็มีประโยชน์ พวกคนไทยเองได้ประโยชน์ทุกแง่แล้วเห็นว่าควรจะมีมือทำได้”⁵⁴

ความนิยมต่อซีเมนต์ที่เป็นไปอย่างแพร่หลายในช่วงทศวรรษ 2480 และความต้องการระดับประการกิจการของอุตสาหกรรมในช่วงวิกฤตแห่งสงครามนี้เอง ที่เป็นเหตุผลให้ซีเมนต์ถูกเลือกใช้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างถนนราชดำเนิน และ ที่เป็นผลตามมาอย่างปฏิเสธไม่ได้ก็คือ ถูกใช้ในการทำผิวเลียนแบบหิน แทนที่จะใช้หินจริงฯ

เหตุผลของการใช้ซีเมนต์ทำเลียนแบบหินในการแต่งหน้าอาคารราชดำเนินนั้น ไม่เพียงเพราะมันเป็นวัสดุที่เริ่มจะมีการผลิตขึ้นใช้ในประเทศได้เองในราคาย่อมเยาเท่านั้น⁵⁵ หากเพราะบริษัทผู้ผลิตมันขึ้นมายังประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในการแข่งขันด้านทานอิทธิพลการลงทุนจากชาวต่างชาติ และรัฐบาลก็พร้อมจะพยุงกิจการของบริษัทเพื่อรักษาความภาคภูมิใจนี้ไว้ อีกทั้งนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมที่ไม่สนับสนุนการใช้ของนอก ย่อมทำให้การจะนำเข้าวัสดุก่อสร้างที่ดูหรูหราฟุ่มเฟือยอย่างหินอ่อนเป็นเรื่องต้องห้าม

การใช้วัสดุอย่างไม้ที่ผลิตในประเทศ ที่ถือกิจการและจำหน่ายโดยชาวต่างชาติก็นับว่าแย่พออยู่แล้ว การนำเข้าวัสดุอย่างหินอ่อนที่มีราคาค่างวดจากต่างประเทศ จะมียิ่งแย่ไปอีกหรือ

ด้วยเหตุนี้ ซีเมนต์ ... หินปูนสังเคราะห์ธรรมดาๆ ใช้กันแพร่หลายทั่วโลก ... กลับมีความหมายเฉพาะที่เกิดขึ้นในบริบทของประเทศไทยจากการที่รัฐบาล ใช้มันในการขับเคลื่อนและแสดงออกถึง “ความเป็นชาตินิยม” ความพิเศษที่ทำให้ซีเมนต์มีความพิเศษแตกต่างจากวัสดุอื่นๆ อยู่คือการรวมความหมายที่ขัดแย้งกันไว้ในตัวของมันเอง กล่าวคือ มันเป็นวัสดุที่สามารถเลียนแบบวัสดุที่ดูดีมีราคาอย่างหิน ซึ่งใช้แสดงออกถึงความทันสมัยศิวิไลซ์ในแบบ (ที่เข้าใจว่าเป็น) “สากล” ได้ ในขณะเดียวกัน ความสามารถของนักลงทุนชาวไทยในการผลิตซีเมนต์ขึ้นใช้ในประเทศได้เอง ก็ทำให้มันมีคุณค่าความหมายของความเป็นวัสดุแห่ง “ท้องถิ่น” ในยุค “ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ”

นับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาจนถึงยุคต้นของศตวรรษที่ 20 วัสดุก่อสร้างที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดใช้ในการแสดงถึงฐานะความศิวิไลซ์ในงานสถาปัตยกรรม คือ หินอ่อนหรือแกรนิตที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ในช่วงปีแห่งสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีการใช้นโยบายทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมเป็นตัวนำ และการนำเข้าของนอกของฟุ่มเฟือยกลายเป็นเรื่องต้องประณามตำหนิ การประดับอาคารให้ดูดีมีความศิวิไลซ์ จึงบรรลุจุดมุ่งหมายด้วยการใช้ซีเมนต์ทำเลียนแบบหิน

หากจะมีข้อใดข้อหนึ่ง ประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ที่แบ่งแยกความแตกต่างระหว่าง “วัสดุที่ทำให้ดูเป็นหิน” ในสถาปัตยกรรมแห่งต้นทศวรรษที่ 2480 กับ “หินนำเข้า” ที่เคยใช้แสดงความมีอารยะของพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ข้อนั้น ประเด็นนั้นก็มิใช่ข้อใดแบบว่า อย่างหนึ่งเป็น “หินแท้” อีกอย่างหนึ่งเป็น “หินเทียม” หากคือการที่อย่างหนึ่งนั้นต้องนำเข้าจึงจะดูศิวิไลซ์ อีกอย่างหนึ่งทำให้ศิวิไลซ์ได้โดย (ดูประหนึ่งว่า) ไม่ต้องเสียสักรสตางค์แดงเดียวให้กับชาวต่างชาติ ... ด้วยการที่ซีเมนต์ทำผิวผนังภายนอกอาคารถนนราชดำเนินกลาง ให้แลเห็นได้ราวกับว่าทำจากหิน ถนนราชดำเนินกลางจึง มีเพียง แต่เป็นที่ที่สะท้อนถึงการต่อต้านฐานันดรศักดิ์ มันยังมีนัยยะที่สะท้อนถึงการต่อต้านการลงทุนของชาวต่างชาติอีกด้วย

“หินปลอม” แปลกๆ ที่ห่อหุ้มอาคารราชดำเนินกลาง ที่บางคนอาจมองข้าม ที่บางคนอาจตีคุณค่าว่าเป็นเพียงของเทียมของเลียนแบบ หากแต่ “กระบวนการทำ” มันขึ้นมา กลับเติมเปี่ยมไปด้วยเลือดรักชาติ

ในที่นี้ ราชดำเนิน จึงมีใช่เพียงแค่...จาก

มันคือ “อาวุธ” ชนิดหนึ่ง...มันคือ อาวุธที่ใช้ต่อสู้ทางเศรษฐกิจและทางวัฒนธรรม

เชิงอรรถ

มีบุคคลหลายท่านช่วยผมเขียนและปรับปรุงบทความ ผมขอแสดงความขอบคุณอย่างจริงใจมา ณ ที่นี้ : กองกลาง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่อนุญาตให้ผมเข้าไปค้นคว้าหาเอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงถนนราชดำเนินกลาง; ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ จึงสิริอารักษ์ คำวิจารณ์ของท่านมีส่วนให้ผม ทบทวนการเขียนในประเด็นการแต่งหน้าอาคารให้รัดกุมขึ้น; เพ็ญอ พัทธยากร อ่านต้นฉบับสุดท้าย แก้คำผิด และชี้ให้เห็นจุดที่สามารถทำให้บทความยาวนี้มีความกระชับขึ้น; สำหรับบทสนทนาที่เป็นแรงบันดาลใจ ในการเขียนบทความ ผมขอขอบคุณ Professor Adrian Forty แห่ง The Bartlett, University College London

¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *สี่แผ่นดิน เล่ม 2*, พิมพ์ครั้งที่ 6. (พระนคร: แพร่พิทยา, 2506), 603-605.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, [3] *สร.0201.55/7* เรื่อง ให้ข้าราชการชี้แจงแก่ครอบครัว และประชาชน ให้ทราบซึ่งถึงความสำคัญในการบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ (ตุลาคม 2484), 2-3.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ ดู Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier : Phibun through Three Decades, 1932-1957* (Kuala Lumpur : Oxford U. P., 1995), แคมสุข นุ่มนนท์, *เมืองไทยสมัย สงครามโลกครั้งที่สอง*, ชุดประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521). และ Thamsook Numnonda, *Thailand and the Japanese Presence, 1941-45* (Research Notes and Discussion Series No. 6 Institute of Southeast Asian Studies, September, 1978). สารคดีเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในสมัย รัฐนิยม อ่านได้ใน สมบัติ พลายน้อย, *วันก่อนคืนเก่า*, (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2543).

⁵ ชาตรี ประทีปนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลป สถาปัตยกรรม: สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2547), 352. (การเน้นตัวหนาคำว่า ฉาก และ ฉากภาพ เป็นของ ผู้เขียน ส่วนการเน้นคำว่า ภาพตัวแทน เป็นการเน้น ของต้นฉบับ)

⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] *สร. 0201.55/2* เรื่อง การอบรมจรรยาบรรณ,” (3 พ.ค. 2483), 84.

⁷ Adrian Forty, “Forward,” in *Strangely Familiar : Narratives of Architecture in the*

City, ed. Iain Borden (London : Routledge, 1996), 5.

⁸ ดู หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “เอกสารสำนัก เลขาธิการรัฐมนตรี (2) *สร.0201.69/30* เรื่อง พิจารณาเปิดราชดำเนิน” (2484). นอกจากนี้ ยังมีจดหมายโต้ตอบระหว่างกรมศิลปากรกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เกี่ยวกับการสร้างหุ่นจำลองสำหรับอาคาร 7 หลัง บนถนนราชดำเนิน ที่หล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ ดู หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “เอกสารกรมศิลปากร ศธ. 0701.9.1/3 [11] เรื่อง โครงการกรมศิลปากร” (2479).

⁹ อ่านกลวิธีต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการสร้างความศรัทธาให้ปรากฏแก่สายตาสาวต่างชาติได้ใน Maurizio Peleggi, *Lords of Things : The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image* (Honolulu, Hawaii: University of Hawaii Press, 2002).

¹⁰ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-กันยายน พ.ศ. 2486 นายกรัฐมนตรีจอมพล ป. พิบูลสงครามออกคำสั่งให้ส่งเจ้าหน้าที่ไปตั้งเครื่องรับส่งวิทยุในทุกหมู่บ้าน เพื่อใช้รับฟังการเผยแพร่วัฒนธรรม ดู หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] *สร. 0201.55/44* เรื่อง การเผยแพร่วัฒนธรรมตามอำเภอ,” (24 พ.ค.-13 ก.ย. 2486).; และนับตั้งแต่ 16 ตุลาคม 2486-5 กุมภาพันธ์ 1487 การรณรงค์ทางวัฒนธรรมก็ได้บังคับใช้กับคนต่างชาติที่อยู่ในประเทศไทยด้วย ดู หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “เรื่อง ให้ประกาศบังคับมิให้คนต่างด้าวแต่งกายงาเงินตามถนน และปฏิบัติตามวัฒนธรรมในเรื่องอื่นๆ,” (ตุลาคม 2486-กุมภาพันธ์ 2487).

¹¹ [3] *สร.0201.55/2*, “รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 16/ 2480,” (20 ตุลาคม พ.ศ.

2480 ณ วังปารุสกวัน), 15.; การเรียกโครงการฯ
ทับศัพท์เป็นภาษาอังกฤษ “Moral investigation”
เช่นนี้ ก็สะท้อนอยู่ในตัวมันเองแล้วว่าเป็นการหยิบ
ยืมมาจากการรณรงค์ในลักษณะเดียวกันที่เคยเกิดขึ้น
ในต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นกรณีการปฏิวัติวัฒนธรรมที่
เกิดขึ้นในสาธารณรัฐประชาชนจีนของรัฐบาล
ดร.ซุน ยัต เซ็น หรือ ในประเทศสาธารณรัฐตุรกีภายใต้
รัฐบาลอาทาเติร์ก ดูเพิ่มเติม Toby Clark, *Art
and Propaganda in the Twentieth Century :
The Political Image in the Age of Mass Culture*
(London Weidenfeld and Nicolson, 1997), 92.;
ในกรณีตุรกี ดู Sibel Bozdoğan, *Modernism and
Nation Building : Turkish Architectural
Culture in the Early Republic* (Seattle, WA;
London: University of Washington Press,
c2001).

¹² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] สร. 0201.55/2
เรื่อง การอบรมจรรยาบรรณราชท,” 16.

¹³ ประชาชาติ วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2482, 34.

¹⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] สร. 0201.55/
40 เรื่อง การป้องกันการณ์หรือพักผ่อนบนทางเท้า
หรือทางจรจร,” (พฤษภาคม 2486). (การเน้นตัว
หนาเป็นของผู้เขียน)

¹⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] สร. 0201.55/42
เรื่อง ความสำคัญในการบำรุงวัฒนธรรมของชาติ,” 6.
(การเน้นตัวหนาเป็นของผู้เขียน)

¹⁶ ในวันที่ 17 มิถุนายน 2483 ฝรั่งเศสปราชัยและ
ยอมจำนนต่อเยอรมนีที่กรุงปารีส การพ่ายแพ้ของ
ฝรั่งเศสในครั้งนี้ยังผลให้สัญญาที่ทำไว้กับไทยในเรื่อง
การเจรจาไม่รุกรานต่อกันมีอันเป็นโมฆะ ในบรรยากาศ
ที่ฝรั่งเศสในยุโรปกำลังอ่อนแอและไม่อยู่ในฐานะที่จะ
ป้องกันผลประโยชน์ของตนในดินแดนอันใดจึงได้
ญี่ปุ่นก็ได้ดำเนินการภายใต้อุดมการณ์ “วงไพลย์
ร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ที่ต้องการขับไล่
อำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกออกไปจากดินแดน
แถบนี้ โดยส่งทหารเข้าประจำอินโดจีนฝรั่งเศสใน
เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2484 ในเวลาต่อมา ญี่ปุ่นได้
ยื่นขอใช้ดินแดนบางส่วนของไทยเพื่อให้กองทัพผ่าน
ไปยังพม่าและมลายู เพื่อต่อสู้กับจักรวรรดิอังกฤษที่
ครอบครองดินแดนทั้งสองอยู่ โดยแลกกับการยกดิน
แดนที่ไทยเคยเสียให้กับอังกฤษและฝรั่งเศสให้เป็นการ
ตอบแทน อย่างไรก็ดี ในสภาวะของสงครามที่ทวี

ความรุนแรงขึ้น การยื่นข้อเสนอในครั้งแรกของญี่ปุ่น
สุดท้ายกลับกลายเป็นข้อบีบบังคับโดยปริยาย ที่หาก
ประเทศไทยปฏิเสธไม่ให้ความร่วมมือกองทัพญี่ปุ่นก็
อาจเข้ามาปลดอาวุธและไทยจะเสียเอกราชได้ ใน
ภาวะการณ์แห่งความสับสนอลหม่านนี้ ในที่สุดรัฐบาล
ไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ได้
ทั้งนโยบายความเป็นกลางที่ยึดถือมาโดยตลอดแล้ว
หันมาเข้าร่วมกับญี่ปุ่น จนกล้าเข้าสู่การประกาศ
สงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรเมื่อ 25 มกราคม พ.ศ.
2485 แม้ว่าการเข้าร่วมของไทยกับญี่ปุ่นจะเป็นไป
อย่างเสียไม่ได้และมีความสูญเสียอย่างมาก แต่คณะ
ราษฎรก็ยังคงมีความหวังลึกๆ ว่าหากญี่ปุ่นเป็นฝ่าย
ชนะในสงคราม ไทยก็จะมีโอกาสสละความ
หวาดกลัวและปลดแอกตนเองให้เป็นอิสระจากลัทธิ
จักรวรรดินิยม ตลอดจนอาจเพิ่มพูนเกียรติศักดิ์ของ
ชาติจากการกู้ดินแดนที่เสียไปคืนมา อ่าน ความ
สัมพันธ์กับต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงครามใน
ช่วงปี พ.ศ. 2481-2487 ได้ใน กอบเกื้อ สุวรรณทัต-
เพียร, *นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม
พ.ศ. 2481-2487* (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เมษายน พ.ศ.
2532).

¹⁷ ประกาศคำสั่งในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2485 ดู
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] สร. 0201.55/11
เรื่อง ส่งยูวชนออกช่วยในการกวาดล้างวันธัม,” (27
มีนาคม 2485), 4.

¹⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] สร. 0201.55/
19 เรื่อง ตั้งกรมการสอดส่องวันธัมของประชาชน
ชาวไทย,” (8 สิงหาคม 2485), 2.

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “[3] สร. 0201.55/2
ปีก 2 [73-126] เรื่อง ให้กวาดล้างให้ร่างกายให้
เรียบร้อย และให้รักษาความสะอาดของบ้านเรือน,”
(16 มีนาคม 2485), 125. (การเน้นตัวหนาเป็น
ของผู้เขียน)

²⁰ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคาร
ถนนราชดำเนิน หลังที่ 2 [2 แฟ้ม 236] ‘ระเบียบ
การเพิ่มเติมสัญญาเช่าอาคารบริเวณถนนราชดำเนิน
(ชั้นล่าง)’,” (กองกลาง, 2486), ไม่มีเลขหน้า.

²¹ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคาร
ถนนราชดำเนิน หลังที่ 2 [2 แฟ้ม 236] ‘ระเบียบ
การเพิ่มเติมสัญญาเช่าอาคารบริเวณถนนราชดำเนิน
(ชั้นที่ 3-4)’,” (กองกลาง, 2486), ไม่มีเลขหน้า.

²² เดิมหอสินค้ายกรราชทัณฑ์ไม่ได้ขายผ่านมาแต่ต้น แต่เนื่องจากการออกพระราชบัญญัติห้ามคนต่างด้าวขายถ่าน กรมราชทัณฑ์จึงอาสาเข้ามาดำเนินการจัดจำหน่ายแทน ดู สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 2 [2 แฟ้ม 236] เรื่อง ‘หอสินค้ายกรราชทัณฑ์จำหน่ายถ่านทำให้งานทำถ่านราชดำเนินสกรปรก’” (เสนอหัวหน้าแผนกอาคาร 5 มีนาคม 2486).

²³ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 2 [2 แฟ้ม 236] ‘การเลิกจำหน่ายถ่าน’,” (จาก อธิบดีกรมราชทัณฑ์ เรียน ผู้อำนวยการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 7 สิงหาคม 2486).

²⁴ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 2 [2 แฟ้ม 236] ‘ละอองถ่านหอสินค้ายกรราชทัณฑ์’,” (จาก นายสง่า แยมเอิบสิน เรียน ผู้อำนวยการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 31 กรกฎาคม 2486).

²⁵ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 2 [2 แฟ้ม 236],” (กองกลาง, 20 เมษายน 2487), ไม่มีเลขหน้า.

²⁶ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 4 [4 แฟ้ม 236] ที่ 4427/2485 เรื่อง ‘ยกเลิกสัญญาเช่า’” (จาก หัวหน้ากองผลประโยชน์ ถึง นายอลอย สุริเวก, 19 ตุลาคม 2485).

²⁷ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 4 [4 แฟ้ม 236] เรื่อง ‘รับรอง ความประพฤติของผู้เช่าอาคาร’” (จาก กระวี ฉัตรภูติ ถึง หัวหน้ากองผลประโยชน์, 9 ธันวาคม 2485).

²⁸ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, “อาคารถนนราชดำเนิน หลังที่ 4 [4 แฟ้ม 236] ที่ 83/2486 เรื่อง ‘การเช่าอาคารหลัง 4 ชั้น 3 ริมถนนราชดำเนิน’” (จาก หัวหน้ากองผลประโยชน์ ถึง นายอลอย สุริเวก, 5 มกราคม 2486).

²⁹ วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร [และคนอื่นๆ], พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536).

³⁰ ชาตรี ประกิตนันทการ, การเมืองและสังคมใน

ศิลปสถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ชาตินิยม, 316.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 318.

³² “they are not actually made out of the material of which they seem” ดู Adolf Loos, “Potemkin City,” in *Spoken into the Void : Collected Essays, 1897-1900* (Cambridge, Mass. : Published for the Graham Foundation for Advanced Studies in the Fine Arts, Chicago, Ill. and the Institute for Architecture and Urban Studies, New York, N.Y., by MIT Press, 1982), 95.

³³ Homi K. Bhabha, *The Location of Culture* (London : Routledge 1994), 86.

³⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ (4) ศธ.2.3.6/4 เรื่องกระทรวงและศาลยุติธรรม รายการก่อสร้างศาลอาญาและศาลอุทธรณ์ จังหวัดพระนคร,” (2484), 12.

³⁵ Naengnoi Saksri, *Palaces of Bangkok : Royal Residences of the Chakri Dynasty* (London: Thames and Hudson, 1996), 78.

³⁶ Erik Seidenfaden, *Guide to Bangkok : With Notes on Siam* (Singapore; Oxford : Oxford University Press, 1984).

³⁷ ส่วนองค์ประกอบที่เป็นบรอนส์และทองแดงนั้นหล่อเสร็จมาจากเมือง Stuttgart ประเทศเยอรมนี; เซรามิค จากเมือง เวียนนา ออสเตรีย; ผ้าม่านและพรมนำเข้าจากประเทศอังกฤษ ดู Peleggi, *Lords of Things : The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image*, 99.

³⁸ เจ้าฟ้าจุฬาจักรพงษ์เขียนไว้หนังสือ *Lords of Life* ของพระองค์ท่านว่า “เล่ากันว่าพวกเขาต้องการอนุสรณ์สถานที่ใหญ่โตโอ้อวดอย่างกับที่สร้างให้กับกษัตริย์ Victor Emmanuel II ในกรุงโรม” Prince Chula Chakrabongse, *Lords of Life : A History of the Kings of Thailand*, 2nd rev. ed. (London : A. Redman, 1967).

³⁹ เงินที่ใช้ในการพัฒนาเมืองส่วนใหญ่มาจากเงินของกรมพระคลังข้างที่ ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2433; อ่านเรื่องราวการก่อตั้งและบทบาทของกรมพระคลังข้างที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ใน พอพันธ์ อุยยานนท์,

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาท
การลงทุนทางเศรษฐกิจ (29 มิถุนายน 2549
[cited 5 กุมภาพันธ์ 2550]), 4-14.

⁴⁰ เบนจามิน เอ. บัทสัน, *อวสานสมบูรณาญา-
สิทธิราชย์ในสยาม*, แปล. สดใส ชันติวรพงศ์
พรรณงาม เงาธรรมสาร, ศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา,
พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547). โดยเฉพาะ
บทที่ 7 ว่าด้วยเรื่องวิกฤตเศรษฐกิจ.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 296.

⁴² อาจารย์รัชพร ชูช่วย กล่าวว่า นับเป็นการใช้งบ
ประมาณการก่อสร้างที่แพงที่สุดในรัชสมัยของ
พระองค์ และบางที่อาจจะแพงที่สุดเท่าที่พระมหา
กษัตริย์สยามทรงเคยสร้างใช้กันมา ดู Rachaporn
Choochoey, "Bangkok's 7 Tales of Modernity :
Short Circuits and Cultural Crossover"
(University of Tokyo, 2002), Chapter Seven :
Made in Italy.

⁴³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, "ศธ. 0701.41/1/26
เรื่อง อนุสาวรีย์เอกราช," (18 กุมภาพันธ์ 2482,
จดหมายจาก อธิบดีกรมศิลปากร [หลวงวิจิตรวาทการ]
ถึง นายกรัฐมนตรี [จอมพล ป. พิบูลสงคราม]);
Maurizio Peleggi กล่าวไว้จริงๆ แล้วการวิพากษ์
วิจารณ์การสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนั้นเกิดขึ้นตั้ง
แต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว และพระองค์ท่านเองก็ทรง
รับทราบและตระหนักดี โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการ
ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกและเรื่องงบประมาณ
การก่อสร้างที่สูงลิ่ว ราคาประมาณการค่าก่อสร้างทั้ง
หมดตามที่ระบุในงบประมาณใช้จ่ายประจำปีคือ
5,492,940 ทั้งที่ประเมินไว้ตอนแรกเพียงแค่ 1 ล้าน
บาทเท่านั้น อย่างไรก็ตาม มิงงานศึกษาสมัยหลังบาง
ชิ้นที่ประเมินว่างบประมาณจริงๆ นั้นสูงถึง 15 ล้าน
บาท ซึ่ง Peleggi ได้ตั้งคำถามถึงการอ้างอย่าง
เลื่อนลอยเช่นนี้อาจจะเป็นการเขียนในทำนองยอ
พระเกียรติยศ คือต้องการแสดงให้เห็นถึงความ
รุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจของราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5
อ้างถึงใน Peleggi, *Lords of Things : The
Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern
Image*, 96-97.

⁴⁴ สุนทรพจน์ของพญา ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม
เนื่องในวันชาติ อ่านได้ใน *ประชาชาติ*, วันอังคารที่
26-27 มิถุนายน พ.ศ. 2482, 32-33.; ข้อความ

ที่คัดมาถูกพิมพ์ซ้ำอีกครั้งด้วยสำนวนที่ต่างกันเพียง
เล็กน้อย ใน นิกร, "คำของผู้ว่า: ว่าด้วยการบำรุง
ฐานะของพลเมือง," วันพุธที่ 11 มีนาคม พ.ศ.
2485.

⁴⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, "[3] สร. 0201.55/
13 เรื่อง ตั้งคณะกรรมการส่งเสริมนิยมไทย," (21
เมษายน 2485), 3.

⁴⁶ Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable
Premier : Phibun through Three Decades*,
1932-1957, 145.

⁴⁷ Virginia Thomson, *Thailand : The New Siam*
(New York: Macmillan. Co., 1941), 614.;
Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier
: Phibun through Three Decades*, 1932-1957,
148-149.

⁴⁸ "ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2450 เป็นต้นมา สยามมีความ
ต้องการใช้ซีเมนต์สูงมากขึ้นเป็นลำดับ เพื่อใช้ในการ
ก่อสร้างต่างๆ ของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการ
ก่อสร้างทางรถไฟ แต่ซีเมนต์ก็ยังเป็นวัสดุที่ต้องนำ
เข้าจากต่างประเทศ ราวๆ ปี 2453 ปรากฏปริมาณ
การนำเข้าปูนซีเมนต์สูงถึง 16,000 ตันต่อปี โดยนำ
มาจากอินโดจีนฝรั่งเศส, เดนมาร์ก, และฮ่องกง
อย่างไรก็ตาม ซีเมนต์ที่ต้องนำเข้านี้มีราคาแพง
ส่วนหนึ่งเพราะต้องแบกรับค่าขนส่งสินค้าซึ่งสูงมากและ
การตั้งราคาโก่งกำไรของตัวแทนจำหน่ายด้วยเหตุนี้
นักประกอบการชาวไทยจึงเริ่มค้นหาวัดุดิบภายใน
ประเทศเพื่อทดแทนการนำเข้า ซึ่งมีการขุดเจอแหล่ง
วัตถุดิบหินปูนที่ลพบุรี ทั้งดินเหนียวก็ยังสามารถขุด
ใช้ได้ทั้งบางชื่อ การค้นพบครั้งนี้สร้างความเชื่อมั่นแก่
นักลงทุนชาวไทยว่าจะสามารถผลิตซีเมนต์ขึ้นได้ใน
ประเทศในราคาที่ต่ำกว่าการนำเข้า กลางปี พ.ศ. 2456
บริษัทสยามซีเมนต์ฯ จึงได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อผลิต
ซีเมนต์ใช้ในประเทศ โดยทุนจดทะเบียนหนึ่งล้านบาท
เป็นเงินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
500,000 บาท ของหลวงสวัสดิ์เวียงชัยและ
เจ้าพระยาอมราชรวมกัน 220,000 บาท อีก
250,000 บาท ถือโดยนักลงทุนชาวเดนมาร์ก
กับต้น ดับบิว. แอล. กรูท (W. L. Grut)" ดูประวัติ
ความเป็นมาของบริษัทสยามซีเมนต์ใน Ian Brown,
*The Elite and the Economy in Siam C.1890-
1920* (Singapore : Oxford : Oxford University
Press, 1988), 151-157.

⁴⁹ “จำนวนการนำเข้าซีเมนต์ต่อปีระหว่างปี 2454-2457 เกิน 22,000 ตันไปเพียงเพียงเล็กน้อย จากนั้นก็ลดลงเป็น 7,700 ตันปี ในช่วง พ.ศ. 2463-2466 ช่วงหลังจากนี้ถึงสงครามโลกครั้งที่สอง แม้มีบางช่วงบางเวลาที่ต้องเพิ่มการนำเข้าซีเมนต์จากต่างประเทศอยู่บ้าง แต่ก็เป็นจำนวนน้อยไม่เกิน 1 ใน 5 ของที่ใช้ในประเทศ” ดู เรื่องเดียวกัน, 154.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 155.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 119. สยามไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตกก็จริง แต่อิทธิพลในอุตสาหกรรมป่าไม้ทางดินแดนภาคเหนือที่จักรวรรดินิยมมีต่อสยามก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในประเทศที่ตกเป็นเมืองขึ้นในดินแดนแถบนี้ กล่าวคือ มีการแทรกแซงของชาติมหาอำนาจในกิจการภายในของประเทศ กรมป่าไม้หลวงที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2439 เกิดขึ้นตามคำขู่เรียกร้องของอังกฤษ ให้รัฐบาลสยามเข้ามาแทรกแซงดูแลการทำสัมปทานป่าไม้ที่ขณะนั้นต้องขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองเหนือ มิฉะนั้น อังกฤษจะถือสิทธิ์เข้ามาจัดการเองโดยถือว่าล้ำนาลำขึ้นกับสยาม รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกรงว่าอังกฤษอาจจะใช้เป็นข้ออ้างในการขยายอาณาดินคมพม่า ที่ขณะนั้นอังกฤษได้ยึดครองมาแล้ว เข้ามายังดินแดนประเทศราชของพระองค์หากไม่ยอมจัดการให้ความร่วมมือ รัฐบาลสยามจึงเริ่มเข้าทำการแทรกแซงในกิจการป่าไม้โดยกำหนดพระราชบัญญัติจากส่วนกลางให้ผู้เช่าสัมปทานป่าไม้ในล้านนาที่แต่เดิมจะเท่ากับเจ้าท้องถิ่นได้โดยตรงต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลกรุงเทพฯ อีกชั้นหนึ่งด้วย กระบวนการการเข้าแทรกแซงที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากส่วนกลางทำให้สยามสามารถผนวกรวมล้านนาไว้เป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม ผลประโยชน์ในทรัพยากรป่าไม้ที่แท้จริงนั้นก็ตกอยู่ในมือของนักลงทุนต่างชาติ ในกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ แปรรูป และจัดจำหน่ายทั้งหมดนี้ดำเนินการภายใต้การลงทุนของบริษัทต่างชาติ ราชสำนักสยามแทบไม่มีเอี่ยวใดๆ ทั้งสิ้น แม้จะกล่าวได้ว่ารัฐบาลสยามได้รับประโยชน์จากการเก็บค่าสัญญาเช่าป่า เป็นต้น แต่ก็นับเป็นเงินเล็กๆ น้อยๆ เมื่อเทียบกับกำไรเป็นกอบเป็นกำที่บริษัทต่างชาติจะตักตวงได้จากทรัพยากรป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์ทางภาคเหนือ กล่าวกันว่าในจำนวนไม้สักที่ส่งออกจากสยามในช่วงต้นปี ค.ศ. 1900-1910 ที่นับเป็นจำนวนสูงถึงหนึ่งในสี่ของตลาดโลกนั้น ดำเนินการ

โดยบริษัทชาวยุโรปทั้งหมด ในจำนวน 6 บริษัทที่ครองอุตสาหกรรมป่าไม้ขณะนั้น เป็นบริษัทชาวอังกฤษ 3 บริษัท, เป็นของชาวฝรั่งเศส, เดนมาร์ค และจีน อีกชาติละบริษัท การครองอำนาจในกิจการป่าไม้ของชาวต่างชาติในประเทศสยามยังเป็นไปในลักษณะนี้ แม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้วก็ตาม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2497 เมื่อสัญญาสัมปทานที่บริษัทต่างชาติทำไว้สยามสิ้นสุดลงและรัฐบาลไทยไม่อนุญาตในการต่อสัญญาเช่า กิจการป่าไม้จึงถูกโอนมาดำเนินการโดยคนไทย; บทสรุปโดยย่อเกี่ยวกับบทบาทของกรมป่าไม้ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงรัฐบาลหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อ่านได้ใน Oliver Pye, *Khor Jor Kor : Forest Politics in Thailand* (Bangkok, Thailand : White Lotus Press, c2005), โดยเฉพาะบทที่ 2,3.; เรื่องราวเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ในยุคบุกเบิกส่วนหนึ่งถูกสะท้อนผ่านชีวประวัติของ หลุยส์ เลโนเวลล์ อ่านได้ใน จิระนันท์ พิตรปรีชา(เรียบเรียง), *ลูกผู้ชายชื่อ นายหลุยส์*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544).

⁵² Pye, Khor Jor Kor : *Forest Politics in Thailand*, 43.

⁵³ ส. สุภัง, “คอนกรีต-คุณอนันต์ โทษมหันต์,” (มีนาคม 2477) : 4. อ้างถึงใน ชาตรี ประภิตนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม : สยามสมัยไทยประยุกต์ ชาตินิยม*, 365-366.

⁵⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “ง3/ สม/2482/18 รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 20/ 2482 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 เล่ม 3” (วันอังคารที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2482 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม), 1142.

⁵⁵ ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ปูนซีเมนต์ที่ใช้ในการก่อสร้างถนนและอาคารราชดำเนินจะต้องเป็นซีเมนต์ที่ผลิตขึ้นในประเทศทั้งหมด มีปรากฏหลักฐานว่า ยังมีการใช้ซีเมนต์นำเข้าบางส่วนจากต่างประเทศ ด้วยเช่นกัน แต่นั่นก็ไม่ใช่ประเด็นสำคัญเท่ากับการเป็นบริษัทที่ดำเนินการโดย “คนไทย” ของสยามซีเมนต์คัมพานี

A Place without “Cultural Slackness” : Rajadamnern Boulevard, 1941-45

Pinai Sirikiatkul

Abstract

After its second development, carried out by the People's Party, Rajadamnern Boulevard was opened in 1941 and had since been a new city centre until the end of the Second World War. The aims of this paper are, first, to show how, in the context of the Second World War when the trend towards modernity was necessary for Thailand's political relation with Western Powers, Rajadamnern Boulevard was used to activate the pursuit of modernity, and, second, to understand the cultural implication of cement in simulating the façades of Rajadamnern Boulevard's buildings to look like stone walls. The findings indicate that, firstly, the pursuit of modernity lay in the new tasks of establishing new codes of social behaviour making people adapt their behaviours to conform the new demands of propriety, and, secondly, the simulated stone work of Rajadamnern Boulevard's façade can be better understood by taking into consideration together both the demand of architectural propriety and the policy of economic nationalism, propagated in Thailand during the Second World War. This paper draws upon documentary evidence from state papers, unpublished documents at the Crown Property Bureau (Bangkok), and upon first hand analysis of urban space and architecture. The result will revise existing histories of architecture in post-1932 Thailand.

Key words; Rajadamnern Boulevard, Second World War, cultural slackness, civilised, modernity, social behaviour, Royal Decrees, Building Code, cement, cement-rendered facade and Siam Cement Company